

سنگ قبر تازه - کشف - شده - شیخ - حیدر صفوی در داغستان

تمور آیتبروف^۱

دانشگاه ایالتی داغستان، ماخاچکالا^۲

مترجم: علی خاکپور^۳

چکیده

نوشته‌ی حاضر متن عربی سنگ قبر تازه - کشف - شده شیخ - حیدر صفوی، پدر شاه - اسماعیل اول و خواجه جمشید، برادر احتمالی شیخ - حیدر را ارائه می - کند. هر دو نوشته اخیراً در داغستان و به - ترتیب در تاباساران^۴ و کوباچی^۵ کشف شده‌اند.

کلید واژه - ها

صفویه، شیخ - حیدر، کتیبه - خوانی عربی در داغستان

صفویان آغازکننده‌ی دوره‌ی جدیدی در تاریخ ایران بوده‌اند نه تنها به عنوان شروع کننده دوره مدرن اولیه بلکه در حقیقت به عنوان یک سلسله‌ی ایرانی اصیل با تمام اصالت و فرهنگش بعد از قرن‌های پی در پی حکمرانی قدرت بیگانگان. صفویان اگرچه بعدها ترک زبان شدند، یک امپراتوری پهناور به وجود آوردند ذاتاً ایرانی که برای دوره‌ی طولانی (۱۷۳۷-۱۵۰۱ میلادی) حکمرانی کردند. در زمان این حکومت بود که تفکر شیعه تبدیل به دین رسمی ایران شد. با توجه به داشتن زمینه‌ی عرفانی و ربانی صفویه، در مقرشان در شهر اردبیل در اوایل قرن چهاردهم، آنان به سرعت تبدیل به یک جنبش جنگ طلب تبدیل شدند. همچنین با بهره بردن از حمایت قبایل ترکمن موفق شدند که قلمرو فرمانروایی خود را بر پهنه‌ی وسیعی از سرزمین‌های شرقی گسترش دهند. از جمله اولین افراد شناخته شده‌ی صفویه، شیخ جنید (که در ۱۴۶۰ میلادی در اردبیل به قدرت رسید) و پسرش حیدر بودند. این دو نفر برای رواج دادن مذهب خود در

^۱ . Temur Aytberov

^۲ . Makhachkala

^۳ . کارشناس ارشد کتابداری کتابخانه مجلس شورای اسلامی؛ ضمناً از همکاری ارزنده جناب آقای نیک - پرور در انجام ترجمه تشکر می - شود. (م)

^۴ . Tabasaran

^۵ . Kubachi

سیرکاسیا^۶ (جنوب روسیه‌ای امروزی) و داغستان، چندین جنگ بر پا کردند. همانند لشکرکشی جنید در سال ۸۶۳/۱۴۹۵، سه مرتبه لشکرکشی حیدر به مناطق کوهستانی قفقاز در سالهای ۱۴۸۸ و ۱۴۸۷ و ۱۴۸۳ موجب تسخیر سرزمین‌های تحت قلمرو شیروان شاهیان شد. لشکرکشی سوم باعث جنگ با شیروان شاهیان شد و حیدر در جنگی در رجب سال ۸۹۳ (۹ جولای ۱۴۸۸) در تاباساران روی رود روباس (□□□□□) در نزدیک دربند نزدیک مکانی که پدرش جنید سی سال پیش کشته شده بود، به قتل رسید. پیکر او در روستای الفندی‌جار (□□□□□□□□□□□□) در تاباساران به خاک سپرده شد. به هر حال تقریباً دو دهه بعد، پسرش شاه اسماعیل اول جسد پدرش را به مقبره‌ای در اردبیل منتقل نمود.

تمام سپاهیان شیخ حیدر به دنبال راه پدر او، شیخ جنید، در قفقاز به نبرد پرداختند که توسط مورخین ایرانی قرن ۱۶-۱۷ به تفصیل بیان شده است.

شکی نیست که سپاهیان و همراهان شیخ حیدر، سنگ قبری بر قبر رهبرشان نصب کرده‌اند که تا همین اواخر هم وجود و مکان آن هم در حکایات و متون تاریخی و هم در پژوهش‌های نوین خالی بود تا این که سه سال پیش طی یک حفاری در منطقه، سنگ قبر اولیه شیخ حیدر دارای یک نوشته به زبان عربی، در نزدیکی روستای تینیت در تاباساران در باغ یک ساکن محلی به نام آقای ج. رسولف کشف شد.

سنگ قبر یک لوح زرد-خاکستری (۱۱۰×۲۶) س می‌باشد؛ سنگ نوشته به خط نسخ و خوانا می‌باشد. ترجمه آن به صورت زیر است:

خداوند قادر مطلق گفته است: "هر نفس مرگ را تجربه می‌کند." در سال ۸۹۵ (۱۴۸۹/۱۴۹۰ میلادی) این آرامگاه مقدس ساخته شد، [مربوط به] شیخ حیدر، فرزند شیخ جنید، فرزند شیخ ابراهیم، فرزند شیخ علی، فرزند شیخ صدرالدین، فرزند شیخ صفی.

اهمیت ویژه این سنگ نوشته در مشخص کردن مکان دقیق جنگ در سال ۱۴۸۸ می‌باشد، زمانی که حیدر کشته شد.

به گفته‌ی مردم محلی تینیت، سنگ قبر در مقبره‌ی زیبایی ساخته شده از آجر به عنوان یک بنای یادبود قرار داشت چرا که بقایای شیخ حیدر از آنجا خارج گشته بود. آرامگاه قبل از نبرد میهن پرستی کبیر (۱۹۴۵-۱۹۴۱) توسط سپاه کفر نابود شد و از آجرهای آن برای تولید چسب استفاده شد.

از این گذشته ما قادر بودیم در سنگ قبرهای مشابهی که متعلق به دیگر صفویه‌ها بود، سنگ قبر خواجه جمشید را کشف کنیم. خواجه جمشید احتمالاً برادر شیخ حیدر بود. این قبر در کوباجی، یک مرکز مشهور جواهرسازی در داغستان پیدا شده است. سنگ قبر در ابعاد (۴۶×۴۹) س عرض و (۵۱×۶۰) س طول ساخته شده از سنگ رس، دارای کتیبه‌ی عربی نوشته شده به خط ثلث توسط یک خطاط زبردست است.

سنگ نوشته خوانا بوده اما قسمت پایین آن که گویای تاریخ آن است، شکسته شده است. ترجمه آن به این صورت است:

[او] در گذشته است، آمرزیده و مغفور الله، سلطان خواجه جمشید خادم الله، شهید، فرزند سلطان شیخ جنید، فرزند شیخ ابراهیم، فرزند سلطان خواجه علی، فرزند

سلطان شیخ موسی، فرزند سلطان شیخ صفی خداوند رحمتشان کند...

در سال ...

این آثار نوشتاری کشف جدید در داغستان، که تاریخ اولیه صفوی به ویژه فعالیت آنها در قفقاز شمالی را ما نشان می‌دهد، نشانگر واقعیت مهم دیگری است. آنها نشان می‌دهند که در قرن ۱۵ میلادی، در میان طرفداران صفویان، داغستانیان بومی زیادی شامل تاباسارانی-ها، لزگیان جنوبی، و دارگی‌های کوباجی بوده اند که به احتمال قوی شیعه بوده‌اند. این حامیان صفویان بوده اند که شیخ جنید، شیخ حیدر و خواجه جمشید را دفن کردند و در طول زمان بر روی قبر آنان آرامگاه ساختند.

علاو بر این، در قرن ۱۵ میلادی، صفویان دارای نفوذ زیادی در دارگین و احتمالاً در کوه‌های لک بوده اند. این منطقه‌ای بوده است که در آنجا شیخ حیدر، شیروانشاه را تهدید کرد. یعنی جایی که برادر او در آن زمان در آنجا زندگی می‌کرد.